

NƏZƏRİ YANAŞMA

BEYNƏLXALQ ALQI - SATQI MÜQAVİLƏLƏRİNDƏN YARANAN MÜBAHİSƏLƏRDƏ İDDİA MÜDDƏTİNƏ TƏTBİQ EDİLƏN HÜQUQLA BAĞLI NƏZƏRİ YANAŞMA

TURQAY HÜSEYNOV*, ƏLİZADƏ MƏMMƏDOV**, MEHRİBAN EYYUBOVA***

Annotasiya

Bu yazıda beynəlxalq alqı-satqı müqaviləsindən yaranan mübahisələrdə iddia müddətinə tətbiq edilən hüquqla nəzəri mövqə təqdim edilir. Bu mövqenin əsaslandırılması istiqamətində dövlətdaxili qanunvericilik və beynəlxalq hüquq normaları müqayisəli təhlil edilir. Mövcud məhkəmə təcrübəsinə istinad edilir. Məhkəmənin hansı hallarda satıcının olduğu dövlətin hüququnu tətbiq edə bilməsi müəyyən edilir. Satıcının hüququnun tətbiqini istisna edən hallar araşdırılır. Məsələ ilə bağlı xüsusi təyinatlı maddi hüquq normaları təsbit edən beynəlxalq müqavilələrin üstün olaraq tətbiqi təhlil edilir. Eyni zamanda beynəlxalq sferada sistemləşdirilmiş maddi məzmunlu qaydaların tətbiqi imkanları müəyyən edilir.

Açar sözlər: *Beynəlxalq alqı-satqı müqaviləsi, iddia müddəti, tətbiq edilən hüquq, beynəlxalq xüsusi hüquq, xüsusi təyinatlı maddi hüquq normaları, satıcının hüququ.*

Məhkəmə təcrübəsindən bəlli olur ki, beynəlxalq xüsusi hüquq münasibətlərindən doğan mübahisələrdə həll edilməsi zəruri olan hüquqi məsələlərdən biri də, müvafiq mübahisə üzrə iddia müddətinə tətbiq ediləcək hüququn düzgün müəyyən edilməsidir. Bu məsələnin təcrübədə neçə həll edilməsinə dair elmi-nəzəri yanaşmanı, “Türkiyə Respublikasının hüquqi şəxsi olan “X Anonim Şirkəti”nin (bundan sonra iddiaçı), Azərbaycan Respublikasının hüquqi şəxsi olan “Y ASC”yə (bundan sonra cavabdeh) qarşı pul tələbinə dair iddiası” üzrə təhlil etməyə çalışacağıq. İddia tələbi iddiaçı (müqavilə üzrə satıcı) ilə cavabdeh (müqavilə üzrə alıcı) arasında bağlanan satış müqaviləsindən irəli gəlmişdir. İddia predmetinə görə, iddiaçı (satıcı) müqavilə üzrə göndərilən kənd təsərrüfatı mallarına görə ödəmənin edilməsini tələb edir, cavabdeh (alıcı) isə iddia müddəti keçməsinə əsas gətirərək ödəmədən imtina edir.

İlk olaraq qeyd etmək lazımdır ki, fəaliyyət yerləri müxtəlif dövlətlərdə (satıcı – Türkiyə Respublikasında, alıcı – Azərbaycan Respublikasında) yerləşən tərəflər arasında bağlandığı üçün bu müqavilə beynəlxalq alqı-satqı müqaviləsidir. Bu baxımdan müqavilə və onunla bağlı yaranan mübahisənin həll edilməsi beynəlxalq xüsusi hüququn fəaliyyət sahəsinə aiddir. Beynəlxalq xüsusi hüquqa uyğun olaraq, mübahisənin həll edilməsində həm kolliziya hüquqi metoddan (beynəlxalq müqavilələrlə və dövlətdaxili qanunvericiliklə müəyyən edilən kolliziya normalarına əsaslanır), həm də maddi hüquqi

* Hüquq elmləri doktoru, dosent

** Hüquq üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

*** Hüquq elmləri doktoru, dosent

metoddan (beynəlxalq formada (beynəlxalq müqavilələrlə və beynəlxalq adətlərlə), qismən də dövlətdaxili qanunvericiliklə müəyyən edilən xüsusi təyinatlı maddi hüquq normalarına əsaslanır) istifadə edilir.

İddiaya əsasən, tərəflər arasında tətbiq edilən hüquqla bağlı hər hansı razılaşma olmadığı üçün Azərbaycan Respublikasının Beynəlxalq xüsusi hüquq haqqında 2000-ci il Qanununun 25-ci maddəsinin 1-ci hissəsinin 1-ci yarımbəndinə mübafiq olaraq, tərəflər arasında bağlanmış satış müqaviləsinə satıcının mənsub olduğu dövlətin, yəni Türkiyə Respublikasının qanunvericiliyi tətbiq edilməlidir. Qeyd olunan maddəyə görə, müqavilə tərəfləri arasında həmin müqaviləyə tətbiq edilməli hüquq barədə qazılıq olmadığı halda, müqaviləyə satıcının təsis olunduğu, yaşadığı və ya əsasən fəaliyyət göstərdiyi ölkənin hüququ tətbiq edilir. Yəni, kolliziya hüquqi baxımdan iddia tətbiq edilməli olan hüququn seçilməsi düzgündür. Beynəlxalq xüsusi hüquq haqqında Qanun iddia müddətini də satıcının hüquqi ilə müəyyən olunan öhdəliyin statutuna daxil edir. Belə ki, Qanunun 19.1-ci maddəsinə görə, müvafiq münasibətin (konkret halda alqı-satqı münasibətinin) tənzimlənməsi üçün hansı ölkənin hüququ (konkret halda satıcının hüququ) tətbiq olunursa, iddia müddəti də həmin ölkənin hüququ ilə müəyyən edilir. Göründüyü kimi, məhkəmə tərəfindən iddia üzrə satıcının ölkəsinin, yəni Türkiyə Respublikasının qanunvericiliyinin tətbiq edilməsi, ilk baxışda mübahisə doğurmur. Hərçənd, bunun düzgünlüyünü aşağıdakı məqamların nəzərə alınması ilə müəyyən etmək olar.

Birincisi, beynəlxalq xüsusi hüquqi tənzimləmə üçün xarakterik olan və bir sıra dövlətlərin beynəlxalq xüsusi hüquq qanunvericiliyində (məsələn, Bolqarıstanın 2005-ci il Beynəlxalq xüsusi hüquq Məcəlləsi, m.3; Türkiyə Respublikasının Millətlərarası özəl hüquq və üsul hüququ haqqında 2007-ci il Qanunu, m.1.) təsbit edilən qaydaya görə, beynəlxalq müqavilə normalarının olması, milli qanunvericilik normalarının (o cümlədən kolliziya normalarının) tətbiqini istisna edir. Azərbaycan Respublikasının Beynəlxalq xüsusi hüquq haqqında Qanunda belə bir müddəə nəzərdə tutulmasa da, məhkəmə Konstitusiyanın 148-ci maddəinə əsaslanmaqla Normativ hüquqi aktlar haqqında 2010-cu il tarixli Konstitusiya Qanununun 23.4-cü, Mülki Məcəllənin 3.1-ci maddələrini rəhbər tutaraq beynəlxalq müqavilə normalarını birbaşa tətbiq etməlidir. Əlbəttə, burada söhbət beynəlxalq alqı-satqı müqaviləsinə dair müvafiq müddəalar təsbit edən beynəlxalq müqavilələrdən söhbət gedir. Bu müqavilələrdə həm maddi hüquq normaları (məsələn, BMT-nin malların beynəlxalq alqı-satqısına dair müqavilələr haqqında 1980-cı il Vyana Konvensiyası (bundan sonra – 1980-cı il Vyana Konvensiyası), Malların beynəlxalq alqı-satqısında iddia müddəti haqqında 1974-cü il Nyu-York Konvensiyası (bundan sonra – 1974-cü il Nyu-York Konvensiyası) və s.), həm də kolliziya normaları (məsələn, Malların beynəlxalq alqı-satqısına dair müqavilələrə tətbiq edilən hüquq haqqında 1986-cı il Haaqa Konvensiyası,

Müqavilə öhdəliklərinə tətbiq edilən hüquq haqqında 1980-ci il Roma Konvensiyası və s.) təsbit oluna bilər.

Məhkəmə Məhkəmələr və hakimlər haqqında Qanunun 4-cü maddəsinə əsasən və Beynəlxalq xüsusi hüquq haqqında Qanunun 1.2-ci maddəsinə müvafiq olaraq, “xarici elementli mülki hüquqi münasibətlərə”, yəni beynəlxalq alqı-satqı müqaviləsinə tətbiq edilməli hüququ bu Qanunla bərabər, Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələr əsasında müəyyən edə bilər. Artıq məhkəmə təcrübəsində beynəlxalq müqavilə normaları tətbiq edilir. Məsələn, *Konstitusiyaya Məhkəməsi Davud Bağirovun şikayəti üzrə Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Mülki Kollegiyasının 5 oktyabr 2017-ci il tarixli Qərarınının Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və qanunlarına uyğunluğunun yoxlanılmasına dair Plenumunun 25 iyun 2018-ci il tarixli qərarında* Azərbaycan Respublikasının 2007-ci il 10 aprel tarixli Qanunu ilə təsdiq edilmiş “Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri və Azərbaycan Respublikası arasında mülki və ticarət işləri üzrə hüquqi və məhkəmə yardımı haqqında” Müqavilənin normasını (m. 2, b. “d”), *Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin İnzibati-İqtisadi Kollegiyası isə özünün* Dubay Apellyasiya Məhkəməsinin 30 may 2016-cı il tarixli qərarının Azərbaycan Respublikasında məcburi qaydada icra edilməsi və tanınması barədə *8 noyabr 2016-cı il tarixli qərarında* “Xarici münasibətlər məhkəməsinin qətnaməsinin tanınması və icra edilməsi barədə” BMT-nin 10 iyun 1958-ci il tarixli Nyu-York Konvensiyasının normalarını birbaşa tətbiq etmişdir.

Beynəlxalq müqavilə normalarını tətbiq edərkən məhkəmə: 1) mübahisə tərəflərinin mənsub olduğu dövlətlər (konkret halda Azərbaycan Respublikası və Türkiyə Respublikası) arasında ikitərəfli beynəlxalq müqavilənin olmasını müəyyən etməlidir. Bu müqavilənin olması, hələ onun normalarının tətbiq edilməsini şərtləndirmir. Əgər, bu cür müqavilələrdə mübahisə predmetinə aid müddəalar yoxdursa, onun tətbiq edilməsi gərəkmir. Belə ki, Azərbaycan Respublikası və Türkiyə Respublikası arasında mülki və ticarət işlər üzrə hüquqi əməkdaşlıq haqqında 2002-ci il Müqaviləsi yalnız hüquqi yardımla bağlı müddəalar təsbit etdiyindən, konkret mübahisə ilə bağlı hüquqi yardımla bağlı məsələlərdə tətbiq edilə bilər; 2) yalnız Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı çoxtərəfli beynəlxalq müqavilələrin normalarını tətbiq edə bilər; 3) nəzərə almalıdır ki, beynəlxalq xarakterli münasibətlərdən yaranan mübahisələrə, konkret halda alqı-satqı kontraktından yaranan mübahisəyə beynəlxalq müqavilə normalarını tətbiq edərkən, dövlətdaxili qanunvericilik ilə beynəlxalq müqavilə normaları arasında ziddiyyətin olması bir o qədər əhəmiyyət daşımır (*yalnız məhkəmənin mənsub olduğu dövlətin, konkret halda Azərbaycan Respublikasının ümumi qaydası (ordre public) pozulmadığı həddə*).

İkincisi, beynəlxalq xüsusi hüquqi tənzimləmə üçün xarakterik olan və bir sıra dövlətlərin beynəlxalq xüsusi hüquq qanunvericiliyində (məsələn, Rusiya Federasiyasının 2002-ci il Mülki Məcəlləsi, m.1186; Ukraynanın Beynəlxalq xüsusi hüquq haqqında 2005-ci il Qanunu, m.4, b.5) təsbit edilən digər bir

qaydaya görə, əgər, müvafiq münasibətlərə tətbiq oluna biləcək *xüsusi təyinatlı* maddi hüquq normaları varsa, kolliziya norması əsasında hüququn tətbiq edilməsi istisna olunur. Bu istisna “*xüsusi qanun ümumi qanunu üstələyir*” prinsipinə əsaslanır. Belə ki, səmərəlilik baxımından maddi hüquq normaları əsasında tənziometmə kolliziya norması əsəsındaki tənziometməni üstələyir. Çünki *xüsusi təyinatlı* maddi hüquq normalarının, xüsusilə beynəlxalq xarakterli normaların olması, mübahisə tərəflərinin mənsub olduğu dövlətlərin qanunvericiliyi arasında yarana biləcək kolliziyanın qarşısını alır, digər tərəfdən, məhkəməni ona bəlli olmayan xarici hüququ tətbiq etmək kimi çətinlikdən qurtarır. Bu baxımdan konkret halda beynəlxalq alqı-satqı müqaviləsinə mümkün qədər onunla bağlı olan *xüsusi təyinatlı* hüquq normalarının tətbiq edilməsi lazımdır. İstisnanın olması üçün *xüsusi təyinatlı* maddi hüquq normalarının ümumiləşdirilmiş (inifikasiya olunmuş) olması zəruridir. Ümumiləşdirmə bir qayda olaraq beynəlxalq müqavilələr vasitəsilə həyata keçirilir. Beynəlxalq alqı-satqı müqavilələri ilə bağlı bu cür maddi hüquq normaları mövcuddur. Məsələn, 1980-cı il Vyana Konvensiyasını, 1974-cü il Nyu-York Konvensiyasını göstərmək olar. Təcrübə göstərir ki, bu cür normalar beynəlxalq ticarət adətləri və ya ümumi prinsiplər formasında da ümumiləşdirilə bilər. Nümunə qismində İNKOTERMS-i və Beynəlxalq kommertiya müqavilələrinin Prinsiplərini (UNİDRUA Prinsipləri) göstərmək olar. Beynəlxalq xüsusi hüquq haqqında Qanunun 1.2-ci maddəsinə müvafiq olaraq, “xarici elementli mülki hüquqi münasibətlərə”, yəni beynəlxalq alqı-satqı müqaviləsinə tətbiq edilməli hüququ bu Qanunla və Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrlə bərabər, Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı ümumqəbul olunmuş beynəlxalq adətər əsasında da müəyyən edə bilər.

Qeyd olunanlar müstəvisində belə bir ilkin nəticə çıxır ki, konkret mübahisə üzrə alqı-satqı müqaviləsi tam olaraq 1980-cı il Vyana Konvensiyasının və 1974-cü il Nyu-York Konvensiyasının tənziometmə sferasına daxildir. Belə ki, 1980-cı il Vyana Konvensiyası kontraktın forması, alıcı və satıcının hüquq və öhdəliklərini, 1974-cü il Nyu-York Konvensiyası isə bu kontraktın irəli gələcək iddia müddəti ilə bağlı məsələləri tənziometməyir. Göründüyü kimi, konkret halda ilkin olaraq tətbiq edilməli olan beynəlxalq müqavilə 1974-cü il Nyu-York Konvensiyasıdır. Bu Konvensiyada (m.8) ümumi iddia müddəti dörd (4) il müəyyən edilir. Daha uzun müddətin müəyyən edilməsi baxımından 1974-cü il Nyu-York Konvensiyasının tətbiq edilməsi daha əlverişli olardı. Amma ümumiləşdirilmiş maddi hüquq normaları müəyyən edən beynəlxalq müqavilələrin birbaşa tətbiqi üçün mübahisə tərəflərinin mənsub olduğu dövlətlərin həmin müqavilədə iştirak etməsi lazımdır. Lakin nə Azərbaycan Respublikası, nə də Türkiyə Respublikası 1974-cü il Nyu-York Konvensiyasının üzvü deyildir. Bu baxımdan onun tətbiq edilməsi mümkünsüzdür. Hərçənd 1980-ci ildə qəbul edilən Protokolla Vyana

Konvensiyasına uyğunlaşdırılması baxımından 1974-cü il Nyu-York Konvensiyasını beynəlxalq alqı-satqı müqavilələrini tənzim edən 1980-ci il Vyana Konvensiyasının tərkib hissəsi hesab etsək və ya onun müddəalarını iddia müddəti ilə bağlı beynəlxalq səviyyəli ümumi qaydalar (prinsiplər) qismində qəbul etsək belə, onun müəyyən etdiyi qaydalar, əsasən də mübahisə edilən müqavilə üzrə iddia müddəti keçmiş sayılır.

1974-cü il Nyu-York Konvensiyasının tətbiq edilə bilməməsi halında məhkəmə 1980-cı il Vyana Konvensiyasına istinad edə bilərmə? Bu sualın müsbət cavablandırılmasını aşağıdakılarla izah etmək olar: 1) 1974-cü il Nyu-York Konvensiyasını beynəlxalq alqı-satqı müqavilələrini tənzim edən 1980-cı il Vyana Konvensiyasının tərkib hissəsini təşkil edir; 2) sahəvi beynəlxalq akt olmaqla 1980-cı il Vyana Konvensiyası məhkəmənin sonrakı addımlarını müəyyən edir: a) hansı hallarda Konvensiyanın tətbiq edilmədiyini; b) hansı hallarda digər beynəlxalq aktlara müraciət edilməsini; c) hansı hallarda milli qanunvericiliyə istinad edilməsini; d) hansı hallarda kolliziya normasından istifadə edilə biləcəyini və s.; 3) 1980-cı il Vyana Konvensiyası onda birbaşa nəzərdə tutulmayan məsələlərin necə həll edilə bilməsini müəyyən edir. Belə ki, 1980-cı il Vyana Konvensiyasının 7-ci maddəsinin 2-ci bəndinə müvafiq olaraq, bu Konvensiyanın tənzimetmə predmetinə aid olan, lakin onda birbaşa olaraq həllini tapmayan məsələlər onun əsaslandığı ümumi prinsiplərə, belə ümumi prinsiplər olmadığı təqdirdə isə, beynəlxalq xüsusi hüququn normalarına əsasən tətbiq edilməli olan hüquqa uyğun olaraq həll olunmalıdır. Bu müddəadan göründüyü kimi, məhkəmə 1980-cı il Vyana Konvensiyasında birbaşa olaraq nəzərdə tutulmayan məsələlərlə, məsələn, iddia müddəti ilə bağlı ilk olaraq bu sferada mövcud olan ümumi prinsipləri tətbiq edə bilər. Bu halda məhkəmə ilk olaraq Beynəlxalq Kommersiya Müqavilələrinin Prinsiplərini (UNIDRUA Prinsipləri) tətbiq etməlidir. Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, hazırda bu Prinsiplərin 2016-cı il nəşri qüvvədədir və həmin nəşr türk dilində də mövcuddur. 1980-cı il Vyana Konvensiyasının 7-ci maddəsi UNIDRUA Prinsiplərinin tətbiqi üzrə məhkəmə üçün ümumi əsas nəzərdə tutur və məhkəmə üçün bu əsas kifayətdir; 4) həm Azərbaycan Respublikası, həm də Türkiyə Respublikası 1980-cı il Vyana Konvensiyasında iştirak edir. Üstəlik, hər iki dövlət bu müqaviləyə qoşularkən hər hansı qeyd-şərt etməyiblər və tərəflər arasında Vyana Konvensiyasının tətbiqini istisna edə biləcək hər hansı razılaşma yoxdur. Yalnız 1980-cı il Vyana Konvensiyasında nəzərdə tutulan xüsusi təyinatlı maddi hüquq normalarının “birbaşa” tətbiq edilə bilməsinə əhğəl ola biləcək bir məqam mövcuddur. Belə ki, Türkiyə Respublikası 07.07.2010-cu ildə Konvensiyaya qoşulub və Konvensiya onun üçün 01.08.2011-ci ildən qüvvədədir. Azərbaycan Respublikası isə 03.05.2016-cu ildə Konvensiyaya qoşulub və Konvensiya onun üçün 01.06.2017-ci ildən qüvvədədir. Beynəlxalq alqı-satqı müqaviləsinin Azərbaycan Respublikasının qoşulmasından əvvəl bağlanması nəzərə alsaq, 1980-cı il Vyana Konvensiyasının müddələrinin

geriyə şamil oluna bilməməsi qənaətinə gəlmək olar ki, iddiaçı tərəf də iddiasında məhz bu məqama istinad edir. Hərçənd, 1980-cı il Vyana Konvensiyasının müddələrinin “birbaşa” tətbiq edilə bilməməsi, onun kolliziya norması əsasında “qeyri-birbaşa” formada tətbiq edilməsini istisna etmir.

Üçüncüsü, mübahisə tərəfləri arasında hər hansı razılaşmanın olması, kolliziya normasının tətbiq edilməsini istisna edir. Düzdür, Beynəlxalq xüsusi hüquq haqqında Qanunun 25.1.1.-ci maddəsində satıcının hüququnun tətbiq edilməsinin məhz tərəflər arasında hər hansı hüququn seçilmədiyi halda baş tutması qeyd olunur. Əslində iddiaçı tərəflər arasında hüququn seçilməsi ilə bağlı hər hansı razılaşmanın olmadığını iddia edir. Hərçənd, mübahisə edilən kontrakt üzrə tərəflər İNCOTERMS-in E qrupuna aid olan EXWORKS şərtinin tətbiqini razılaşdırmışlar. İddia tərəfi bu razılaşmanı müqavilə şərti olaraq təqdim etsələr də, bunn özü də tərəflərin razılaşmasını ifadə edir. Əvvəla, EXWORKS İNCOTERMS-ə daxil olan şərtidir və özündə alıcı və satıcının hüquq və vəzifələri ilə bağlı müəyyən qaydaları ehtiva edir. Qeyd edək ki, İNCOTERMS, Beynəlxalq Ticarət Palatası tərəfindən hazırlanan ticarətlə bağlı ümumiləşdirilmiş maddi məzmunlu qaydalardır. Bu qaydalar on ildən bir yenilənməklə (sonuncu nəşri 2020-ci ildə olub) beynəlxalq ticarətdə geniş tətbiq edilir. İkincisi, alqı-satqı müqaviləsində EXWORKS şərti qismində İNCOTERMS-ə istinad edilməsi, mübahisə predmeti ilə bağlı Beynəlxalq kommertiya müqavilələrinin Prinsiplərinin (UNİDRUA Prinsipləri) tətbiq edilə bilməsini şərtləndirir. Qeyd edək ki, 1980-cı il Vyana Konvensiyasının 7-ci maddəsinin 2-ci bəndinin göstərişlərindən əlavə olaraq, UNİDRUA Prinsiplərinin preambulasında Beynəlxalq kommertiya müqavilələrinin Prinsiplərinin tətbiqi üçün əlavə əsaslar da nəzərdə tutulur: 1) prinsiplərin tətbiqini tərəflər razılaşdırdıqda, hansı ki, konkret müqavilədə bu nəzərdə tutulmayıb; 2) tərəflər müqavilədə münasibətlərinə ümumi prinsiplərin və ya *lex mercatoria* –nın tətbiqini razılaşdırdıqda; 3) müqavilə tərəfləri tətbiq ediləcək hüququ konkret olaraq seçmədikdə. Mübahisə edilən kontrakt üzrə tərəflər tətbiq ediləcək hüququ seçməyibdir. Eyni zamanda Prinsiplərin 1.5-ci maddəsinə müvafiq olaraq, tərəflər kontraktı, onların münasibətlərinə ümumilikdə Prinsiplərin və ya onun hər hansı müddəsinin tətbiq edilə bilməməsi barədə də hər hansı müddəə nəzərdə tutmamılar. Belə çıxır ki, məhkəmə Vyana Konvensiyasının 7-ci maddəsinə əsaslanmaqla və 2 və 3-cü bəndlərə müvafiq olaraq UNİDRUA Prinsiplərini tətbiq edə bilər. Qeyd edək ki, beynəlxalq alqı-satqı müqavilələrdən yaranan mübahisələrə baxılmasında bu Prinsiplərin tətbiqi, beynəlxalq məhkəmələrin və milli məhkəmələrin təcrübəsində geniş yayılmışdır. Məsələn, Ukrayna Ali Təsərrüfat Məhkəməsinin Ukrayna hüquqi şəxsinin RF-nin hüquqi şəxsinə qarşı iddiası üzrə 30.11.2010-cu il tarixli Qərarında, Venesuela Ali Məhkəməsinin Mülki Kollegiyasının Venesuela və Hollandiya hüquqi şəxsləri arasındakı mübahisəyə baxılması üzrə 12.02.2014-cü il tarixli Qərarında, Özbəkistanın İqtisadi işlər üzrə Məhkəmə

Palatasının RF-nın hüquqi şəxsinin Özbəkistannın hüquqi şəxsinə qarşı iddiası üzrə 12.02.2021-ci il tarixli Qərarında və s. Vyana Konvensiyası ilə yanaşı, UNİDRUA Prinsiplərini tətbiq etmişdir.

UNİDRUA Prinsiplərinin 2004-cü il (ikinci nəşr), 2010-cu il (üçüncü nəşr) və 2016-cı il dördüncü nəşrində beynəlxalq alqı-satqı müqavilələri ilə bağlı iddia müddəti məsələsinə də ayrıca (X fəsil) ayrılmışdır. Bu fəslin 10.1.-ci maddəsinə müvafiq olaraq Prinsip üzrə, o cümlədən *kolliziya norması əsasında tətbiq edilməli olan hüququn müddələri* bu fəsilə iddia müddəti ilə bağlı müəyyən edilən qaydaları dəyişdirə bilməz. 10.2-ci maddəyə əsasən, ümumi iddia müddəti üç (3) il müəyyən edilir. Bu müddətin axımı iddiaçının hüquqlarının pozulduğunu bildiyi və ya bilməli olduğu gündən sonrakı gündən başlayır. Mübahisə edilən kontraktla isə (b.5) satış üzrə cavadəhə ödəmə üçün 360 gün vaxt verilmişdir. Bunu tələb etmək hüququ 27.10.2015-ci il tarixli “Temliknamə” ilə iddiaçı tərəfindən türkiyə İhracat Kredi Bankası Anonim Şirkətinə güzəşt edilmişdir. Prinsipin 10.2-ci maddəsindən və konterktın məzmunundan belə çıxır ki, iddia müddətinin axımı 30.07.2016-cı il tarixdən başlamışdır və 30.07.2019-cu il tarixində iddia müddəti üçün müəyyən edilən üç il keçmişdir. Xüsusi olaraq qeyd etmək lazımdır ki, iddia müddəti ilə bağlı UNİDRUA Prinsiplərinin müəyyən etdiyi qaydalar 1974-cü il Nyu-York Konvensiyasında müəyyən edilən qaydalarla oxşarlıq təşkil edir.

Dördüncüsü, beynəlxalq alqı-satqı müqavilələri üzrə əsas sənəd olan 1980-cı Vyana Konvensiyasının 7.2-ci maddəsindən göründüyü kimi, məhkəmənin istnad edəcəyi kolliziya normasından istifadə edilməsi sonuncu vasitədir. Hansı ki, bu vasitədən istifadə olunması üzrə beynəlxalq müqavilə təcrübəsi və milli beynəlxalq xüsusi hüquq qanunvericiliyi məhkəmənin qanununun (*lex forin*), satıcı və ya alıcının hüququnun, yaxud müqavilənin bağlandığı yerin hüququnun tətbiq edilməsini şərtləndirir. Lakin Beynəlxalq xüsusi hüquq haqqında Qanunun 5.1-ci maddəsi alqı-satqıda iddia müddəti ilə bağlı məsələlərin kolliziya norması əsasında tənzimlənməsini istisna edir. Qeyd olunan maddəyə əsasən, bu Qanuna görə tətbiq olunmalı hüquqdan (*yəni kolliziya norması əsasında müəyyən edilən hüquqdan, konkret halda 25.1-ci maddənin satıcının hüququna göndəriş etməsindən*) asılı olmayaraq müvafiq münasibətləri tənzimləyən Azərbaycan Respublikası hüququnun (*yəni Mülki Məcəllənin iddia müddəti ilə bağlı XVIII fəslinin*) imperativ normaları tətbiq edilir. Qeyd olunan müddəə əksər dövlətlərin beynəlxalq xüsusi hüquq qanunvericiliyində (məsələn, İsveçrənin Beynəlxalq xüsusi hüquq haqqında 1987-ci il Qanunu, m.18; Estoniyanın Beynəlxalq xüsusi hüquq haqqında 2002-ci il Qanunu, m. 31; Ukraynanın Beynəlxalq xüsusi hüquq haqqında 2002-ci il Qanunu, m. 14 və s.) də təsbit edilmişdir. Nəzərə almaq lazımdır ki, beynəlxalq alqı-satqı müqavilələri üçün kolliziya normaları müəyyən əsas beynəlxalq müqavilələrdə də (məsələn, Müqavilə öhdəliklərinə tətbiq edilən hüquq haqqında 1980-cı il Roma Konvensiyası, m.7; Malların beynəlxalq alqı-satqısına

dair müqavilələrə tətbiq edilən hüquq haqqında 1986-cı il Haaqa Konvensiyası, m.17) təsbit olunub. Göründüyü kimi, istər dövlətdaxili qanunvericilikdə, istərsə də beynəlxalq müqavilədə təsbit olunan kolliziya norması əsasında həyata keçirilən tənzimətdə *lex forinin*, yəni işə baxan məhkəmənin mənsub olduğu dövlətin hüququnun imperativ normaları pozula bilməz. Kolliziya normasına nisbətə üstünlük verilən bu normalar maddi məzmun kəsb edən elə normalardır ki, onların göstərişlərindən kənara çıxmağa yol verilmir. Bu normalar *xüsusi təyinatlı* da ola bilər (məsələn, “xarici iqtisadi əqdlər yalnız yazılı formada bağlanır” kimi hazırda qüvvədə olan düşmüş Mülki Məcəllənin 333.3-cü maddəsi kimi), olmaya da bilər (məsələn, Ailə Məcəlləsinin 12-ci maddəsi). Bəzən konkret normanın imperativ xarakter kəsb etməsi məhkəmə tərəfindən də edilə bilər. Məsələn, *Konstitusiya Məhkəməsi Davud Bağırovun şikayəti üzrə Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Mülki Kollegiyasının 5 oktyabr 2017-ci il tarixli Qərarının Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və qanunlarına uyğunluğunun yoxlanılmasına dair Plenumunun 25 iyun 2018-ci il tarixli Qərarında*, Konstitusiyanın analığın və uşaqlığın mühafizəsini dövlətin vəzifəsi olmasını müəyyən edən 34-cü maddəsinin III hissəsindən, habelə mütənasiblik prinsipini təsbit edən 71-ci maddəsinin II hissəsindən irəli gələrək, Ailə Məcəlləsinin 85 və 86-cı maddələrini, sistemli əlaqədə olaraq aliment münasibətlərinin hər iki tərəfinin maraqlarının tarazlığını təmin etmək şərti ilə, istər aliment alanın, istərsə də onu ödəyən zəruri həyat səviyyəsinin saxlanılmasına yönəlməsi baxımından imperativ norma olaraq müəyyən etmişdir.

Qeyd olunanları nəzərə alaraq, baxılan mübahisə ilə bağlı Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsinin iddia müddətləri ilə bağlı 373.2-ci maddəsi də imperativ norma kimi qəbul edilməlidir. Həmin maddəyə əsasən, “müqavilə tələbləri üzrə iddia müddəti üç (3) ildir”. Əslində iddia müddəti ilə bağlı maddi hüquq normaları müəyyən edən UNİDRUA Prinsiplərində və 1974-cü il Hyu-York Konvensiyasında təsbit olunan qaydalara daha yaxın olan bu müddəanın imperativliyini aşağıdakılarla əsaslandırmaq olar: 1) normanın imperativliyi, onun məzmunundan irəli gəlir. Maddədən də göründüyü kimi qanunverici bu müddəanı müəyyən edərkən hər hansı dispoitiv məqamlara yer verməmişdir. İddia müddəti ilə bağlı *xüsusi təyinatlı* milli hüquq norması olmadığı üçün Azərbaycan Respublikası məhkəmələrinin mübahisəyə baxması halında, Mülki Məcəllənin 373.2-ci maddəsi beynəlxalq alqı-satqı müqavilələri üçün də imperativ xarakter kəsb edir. Eyni zamanda Beynəlxalq xüsusi hüquq haqqında Qanunun 24.4-cü maddəsində təsbit olunduğu kimi “müqavilə ilə bağlı olan ölkənin imperativ normalarının tətbiq edilməməsinə səbəb olan hüququn seçilməsi (kolliziya norması əsasında) etibarsız” hesab olunur. Beynəlxalq alqı-satqı müqaviləsinin Azərbaycan Respublikasında, cavadəhin inzibati binasında bağlanması, EXWORKS şərtinə müvafiq olaraq, müqavilə üzrə əhəmiyyətli olan hərəkətlərin alıcı tərəfindən edilməsi, müqavilənin alıcının, yəni Azərbaycan Respublikasının hüququ ilə daha çox bağlı olmasını təsdiqləyir.

Üstəlik Azərbaycan Respublikası hüququ müqavilə ilə bağlı olan hüquq olmaqla yanaşı, həmçinin *lex fori*, yəni məhkəmənin hüququ qismində də çıxış edir. Qeyd olunanları nəzərə alaraq məhkəmə, 373.2-ci maddəyə əsaslanmaqla Mülki Məcəllənin 375.2-ci maddəsinə müvafiq olaraq, iddia müddətinin keçməsi səbəbi ilə iddiadan imtina olunması barədə qərar çıxara bilər. 2) *Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun MM-nin 373-cü maddəsinin şərh edilməsinə dair 27 dekabr 2001-ci il tarixli Qərarında* qeyd olunduğu kimi, Konstitusyanın 25-ci maddəsinin I hissəsində təsbit olunan “*qanun və məhkəmə qarşısında bərabərlik*”, hər bir mülki işə eyni qaydada, eyni prosessual formalarda, onlarda iştirak edən şəxslər üçün eyni təminatlarla baxılması ilə təmin edilir. Bu mövqeyi, müqavilənin Azərbaycan Respublikasında bağlanması və işə Azərbaycan Respublikası məhkəməsində baxılması səbəbindən beynəlxalq xüsusi hüququn əsas prinsiplərindən hesab edilən milli rejim prinsipi baxımından da əsaslı hesab etmək olar. Bu prinsipə görə, Azərbaycan Respublikasında bağlanan müqavilə üzrə tətəflər, bərabər mülki hüquq və fəaliyyət qabiliyyətinə malik olur. 3) hüquq instutu olaraq iddia müddətini qarışıq: maddi və prosessual hüquqi təbiətə malik olmasıdır. Bu səbəbdən Azərbaycan Respublikasının Beynəlxalq xüsusi hüquq haqqında Qanununun iddia müddətini birbaşa olaraq öhdəlik sttutuna daxil etməməsini və bununla bağlı ayrıca bir müddəa (m.19) müəyyən etməsini, eləcə də həmin maddənin ikinci bəndinə “müvafiq münasibətlərdə iştirakçılardan heç olmasa birinin Azərbaycan Respublikası fiziki və ya hüquqi şəxsi olması baxımından iddia müddətinin aid edilmədiyi tələblərin Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyi ilə müəyyən olunması” müddəanın daxil edilməsini də, fikrimizcə, bununla əsaslandırmaq olar. Digər tərəfdən, iddia müddəti ilə bağlı beynəlxalq sənədlərdə, məsələn, 1974-cü il Nyu-York Konvensiyasında “iddia müddətinin axımının kəsilməsi” (m.13), “iddia müddətinin yenilənməsi” (m.19), “iddia müddətinin hesablanması” (m.29) və s. kimi, daha çox prosessual xarakter kəsb edən məsələlərin həllində məhkəmənin hüququna və ya “icraatın başladığı” dövlətin hüququna istinad edilməsini də bu baxımdan qəbul etmək lazımdır.

Beşincisi, Beynəlxalq xüsusi hüquq haqqında Qanunun 25.1-ci maddəsinə əsasən, tətbiq edilməli olan səlahiyyətli hüquq satıcının, yəni Türkiyə Respublikasının hüququdur. Məhkəmə bu hüququ tətbiq edərkən, nəzərə almalıdır ki, Türkiyə Respublikasının Millətlərarası özəl hüquq və üsul hüququ haqqında 2007-ci il Qanununun 1-ci maddəsinə görə, beynəlxalq xüsusi hüquq münasibətləri ilə bağlı Türkiyə Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrin mövcud olması halında üstünlük həmin beynəlxalq müqavilənin normalarına verilməlidir. Qeyd olunduğu kimi Türkiyə Respublikası 07.07.2010-cu ildə Konvensiyaya qoşulub və Konvensiya onun üçün 01.08.2011-ci ildən qüvvədə minmişdir. Belə qənaətə gəlmək olar ki, Azərbaycan Respublikası məhkəməsi, kolliziya norması əsasında Türkiyə Respublikasının hüququnu tətbiq edərkən, ilk olaraq mübahisə predmeti ilə bağlı

onun tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrin, konkret halda 1980-ci il Vyana Konvensiyasının normalarını tətbiq etməlidir.

Beləliklə: 1) məhkəmə mübahisəyə baxılması istiqamətində Azərbaycan Respublikası və Türkiyə Respublikası hüquqları arasında mövcud olan kolliziya problemini daha səmərəli həll etmək üçün birinci növbədə beynəlxalq sferada mövcud olan *xüsusi təyinatlı* ümumiləşdirilmiş maddi hüquq normalarını tətbiq etməkdə ısrarlı olmalıdır. Belə bir tətbiq Azərbaycan Respublikasının məhkəmə təcrübəsində yenilik olmaqla bu istiqamətdə məhkəmə təcrübəsinin formalaşmasına səbəb ola bilər;

2) məhkəmə, mübahisəyə baxılması üzrə özünün qanunvericiliyində mövcud olan imperativ maddi hüquq normalarını tətbiq etməlidir, hansı ki, bu normalar milli kolliziya norması əsasında satıcının, yəni Türkiyə Respublikasının qanunvericiliyinin tətbiq edilməsini istisna edir;

3) kolliziya norması əsasında satıcının, yəni Türkiyə Respublikasının qanunvericiliyi tətbiq edilərkən, ilk növbədə onun tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrin müddəalarına üstünlük verilməlidir.

Theoretical approach to the law applicable to the limitation period in disputes arising from international sales contracts

TURGAY HUSEYNOV*, ALIZADE MAMMADOV**, MEHRIBAN EYYUBOVA***

Abstract

The article presents a theoretical position regarding the law applicable to the limitation period in disputes arising from international sales contracts. To substantiate this position, a comparative analysis of domestic legislation and international legal norms is carried out. An analysis of judicial practice is conducted, determining cases of application of the law of the state of the seller's location. Circumstances excluding the application of the seller's law are identified. The preferential application of international treaties establishing specific substantive rules on this issue is analyzed. At the same time, the possibilities of applying internationally unified substantive rules are determined.

Keywords: *International sales contract, limitation period, applicable law, international private law, special substantive rules, seller's law.*

* Doctor of laws, associate professor

** PhD in law, associate professor

*** Doctor of laws, associate professor

Теоретический подход к праву, применимому к исковой давности в спорах, вытекающих из договоров международной купли-продажи

ТУРГАЙ ГУСЕЙНОВ*, АЛИЗАДЕ МАМЕДОВ**, МЕХРИБАН ЭЮБОВА***

Резюме

В статье излагается теоретическая позиция относительно права, применимого к сроку исковой давности в спорах, вытекающих из договоров международной купли-продажи. Для обоснования данной позиции проводится сравнительный анализ отечественного законодательства и международно-правовых норм. Проводится анализ судебной практики, определяющей случаи применения права государства местонахождения продавца. Выявляются обстоятельства, исключающие применение права продавца. Анализируется преимущественное применение международных договоров, устанавливающих конкретные материально-правовые нормы по данному вопросу. При этом определяются возможности применения унифицированных на международном уровне материальных правил.

Ключевые слова: *Договор международной купли-продажи, исковая давность, применимое право, международное частное право, специальные материально-правовые нормы, право продавца.*

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 17.05.2024

Çapa qəbul: 24.12.2024

* Доктор юридических наук, доцент

** Доктор философии по праву, доцент

*** Доктор юридических наук, доцент